

32. Őiirden tarihe notlar: Beyâni'nin tarih şiirleri**Fatih BAŐPINAR¹****APA:** Başpınar, F. (2021). Őiirden tarihe notlar: Beyâni'nin tarih şiirleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 485-516. DOI: 10.29000/rumelide.949063.**Őz**

17. yy. şairi Beyâni'nin *Divân*'ının iki yazma nüshası bulunmaktadır. Her ikisi de müellif hatlı olan yazmalardan biri müsvedde diğeri ise müretteptir. Mürettep olan nüsha *Türkçe Divân, Farsça Divân* ve *Sâki-nâme*'den oluşmaktadır. Beyâni'nin tarih manzumeleri, diğlerinden çok daha fazla şiir ihtiva eden mürettep nüshanın *Türkçe Divân* bölümündedir. Bu nüshada toplam 50 tarih şiiri yer almaktadır. Bu şiirler, birbirinden farklı 40 hadise hakkındadır. Konularına göre tasnif edildiğinde mansıp ve tayinlere 23, doğumlara 4, düğüne 1, ölümlere 9, fetihlere 4, şenlik ve kutlamalara 3, mimari eser inşasına 6 şiir yazıldığı görülmektedir. Bunlar içinde Sultan İbrahim'in tahta çıkışı, Ebû Saïd Mehmed Efendi, Behâyi Efendi, Muïd Ahmed Efendi ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam oluşu, Şeyhülislam Behâyi ve Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin vefatı, IV. Mehmed ve II. Ahmed'in doğumları; IV. Mehmed'in tahttan indirilmesine yönelik isyanın bastırılması; Hanya, Resmo ve Yanova'nın fethi; Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından Üsküdar Çinili Camii'nin yaptırılması, Kemânkeş Mustafa Paşa tarafından Çarşıkapı'da medrese inşa ettirilmesi gibi konular yer almaktadır. Beyâni'nin tarihleri arasında sadece sözle (lafzen) söylenen tarih yer almamaktadır. Anlamca (manen) söylenen 48 şiir, tarih manzumelerinin ekseriyetini teşkil etmektedir. Bunlardan 26'si tam tarihtir. 11'i ekleme, 11'i çıkarma usûlüne dayanan 22 tamiyeli tarih bulunmaktadır. Hem sözle (lafzen) hem de anlamca (manen) söylenen tarih sayısı ise 2'dir.

Anahtar kelimeler: 17. yy., klasik Türk şiiri, Beyâni, *Divân*, tarih düşürme**Notes from poetry to history: Chronograms in Beyani's Diwan****Abstract**

There are two manuscript copies of Diwan of Beyani who lived in 17th century. One of the manuscripts, both of which have author calligraphy, is a rough copy and the other is a edited copy. The copy which is edited, consists of Turkish Diwan, Persian Diwan and Saqi-namah. Beyâni's chronograms are in the Turkish Diwan section of edited copy, which disputes more poems than rough copy. Totally there are 50 chronograms in edited copy. These poems are about 40 different events. When classified according to their subjects, it is seen that 23 poems were written for mansions and appointments, 4 for births, 1 for weddings, 9 for deaths, 4 for conquests, 3 for festivals and celebrations, and 6 for architectural works. Among these, topics such as Sultan Ibrahim's ascension to the throne, being the sheikh al-Islam of Ebu Said Mehmed Efendi, Behayi Efendi, Muïd Ahmed Efendi and Minkarizade Yahya Efendi; the death of Sheikh al-Islam Behayi and Sheikh al-Islam Yahya Efendi, Mehmed IV and Ahmed II's births; suppressing the rebellion against the dethronement of Mehmed IV; the conquest of Chania, Rethymno and Yanova; the construction of the Uskudar Chinili Mosque by Kosem Mahpeyker Sultan, the construction of a

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Konya, Türkiye), fbaşpınar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8328-0903 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 02.02.2021-kabul tarihi: 20.03.2021; DOI: 10.29000/rumelide.949063]

madrasah by Kemankesh Mustapha Pasha in Charshikapi can be seen. The chronograms written only verbally are not included among the chronograms of Beyani. 48 poems that are written in meaning, constitute the majority of the poems of chronograms. 26 of them give the exact dates. There are 22 riddle chronograms, 11 of which are based on the method of adding and 11 removing. Two chronograms was written both verbally and in meaning.

Keywords: 17th century, classical Turkish poetry, Beyani, *Diwan*, chronogram

Giriş

17. asır Osmanlı sahası Türk edebiyatı bu yüzyıldaki siyasi, iktisadi ve içtimai alanlardaki olumsuzlukların aksine yükseliş ve gelişmesini sürdürmüştür. Bir önceki yüzyılda tekâmülünü tamamlayan klasik edebiyat, işte tam da bu olgunluk seviyesini yakaladığı için söz konusu menfi tesirlerden uzak durabilmiştir. Bunda şiirin sosyal hayatın canlı bir parçası olmasının yanında gerek hanedanın gerekse birtakım devlet adamlarının sanatkârların ve şairlerin hamiliğini devam ettirmelerinin büyük rolü vardır. Bu yüzyıl Türk şiirinin, daha önce kendine örnek aldığı İran şiirini nicelik ve nitelik bakımından geride bıraktığı bir dönemdir. Yüzlerce şairin yetiştiği bu asırda önceki asırlara göre sosyal ve ekonomik konuların daha fazla işlenmeye başladığı görülür. Dış dünyaya reel olarak bakan ve çevreyi gözleyen şairlerin elde ettikleri malzemeyi şiirde kullandıkları müşahede edilir. Bu durum şiirde sosyal tenkide yer verilmesi sonucunu doğurmuştur. Nefî, Nâbî, Sâbit gibi şairlerin şiirleri bu kabil örnekleri ihtiva etmektedir (Şentürk ve Kartal, 2011: 415-416).

Sosyal konuların görülebildiği şiirlerden bazıları da tarih manzumeleridir. Bu şiirlerde “savaşlar, zaferler ve antlaşmalardan başka saray, köşk, yalı, kışla gibi binalara; cami, medrese, mescit gibi dinî eserlere; han, köprü, imaret, şadırvan, çeşme, sebil gibi hayır eserlerine; ölüm, doğum, düğün, yılbaşı tebriki, hatta sakal bırakılması gibi hadiseler” (Canım, 2020: 390) tarih düşürüldüğü görülür. Ancak “tarih manzumelerinin konusu çok geniş olduğu için akla gelebilecek hemen her konuda tarih söylenmiştir” (Karabey, 2015: 56). Türk edebiyatının en hacimli divanlarından birine sahip olan 17. yy. şairi Beyânî'nin *Dîvân*'ında türlü konulara temas eden 50 tarih manzumesi yer almaktadır. Bu çalışmada bahse konu manzumeler incelenip tasnif edilecek ve transkripsiyonlu metinleri verilecektir.

17. yy. şairi Beyânî

İlmiye sınıfına mesup Abdurrahman isimli bir kadının oğlu olan Beyânî'nin adı Ahmed'dir. Burunlarının iriliği dolayısıyla hem babası hem de kendisi Enfi lakabıyla anılmıştır. Eğitim hayatında geçirilen süreler dikkate alındığında 1600-1610 seneleri arasında doğduğu tahmin edilen (Başpınar, 2008: 21) şair, müderrislik ve kadılık yapmıştır. 1075/1664-1665 senesinde İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapi dışında bir kabre defnolunmuştur.

Kaynaklarda mütevazı bir edip, itikadı sağlam bir zat ve derviş tabiatlı bir kimse olarak bahsedilir. Şiir ve inşada ortalama bir seviyede bulunduğu aktarılır (Başpınar, 2008: 23). Onun hayırseverliğinin bir göstergesi olarak Nişancı Cafer Çelebi Mescidi'ni camiye çevirmesi zikredilebilir (Ayvansarâyî Hüseyin Efendi vd., 2001: 67).

Beyânî'nin eserleri

Tarafımızdan Beyânî'nin *Dîvân*'ı üzerine bir doktora tezi yapılmıştır (Başpınar, 2008). Bu tez, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde İbnülemin Bölümü 2556 numarada kayıtlı bulunan

müellif hatlı, gayrimürettep nüshadan (İ nüshası) hareketle hazırlanmıştı. Bu çalışmada Beyânî'nin şiirleri Türkçe 9 kaside, 850 gazel ve Farsça 110 gazel, 2 kitadan oluştuğu hükmü verilmişti. Ancak daha sonra tespit edilen ve *Dîvân*'ın Medine Şeyhülislam Arif Hikmet Kütüphanesi'nde bulunan müellif hatlı ve mürettep nüshası (M nüshası), Beyânî'nin şiirleri hakkındaki bu hükmü değiştirdi. Her iki nüsha birlikte ele alındığında Beyânî'nin şiirleri Türkçe 8 kaside, 1150 gazel, 147 (142'si beyit, 5'i kıta) muamma, 1 sâkînâme (300 beyitlik tasavvufî mesnevi), kaside nazım şekliyle 2 pendnâme, 13 kıta, 26 matla, 50 tarih (1'i Arapça gazel, 49'u kıta) şiiri ile Farsça 2 kaside, 164 gazel, 13 kıta, 7 matla, 1 müfred ve ayrıca gazel formunda Arapça bir münacat ile Cendere nehri üzerine bina edilmiş bir kasır için söylenmiş 3 beyitlik Arapça bir şiir şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Beyânî'ye ait bu nüsha tanıtılmış ve şairin *Türkçe Dîvân*, *Farsça Dîvân* ve *Sâkî-nâme* olmak üzere üç eserinden bahsetmek gerektiği belirtilmişti (Başpınar, 2018). Ayrıca *Sâkî-nâme*'nin metni bir tebliğ ile tanıtılmış, ardından çalışma genişletilerek ve nesre çeviri ilavesiyle birlikte yayımlanmıştı (Başpınar, 2019).

Beyânî'nin tarih şiirleri

Beyânî'nin tarih manzumeleri yalnızca M nüshasında yer almaktadır. Toplam 50 manzumenin 1'inin dili Arapça (2. şiir), 3'ünün Farsça (11, 18, 36. şiirler) ve geri kalan 46'sının Türkçedir. Tarih manzumelerinin yalnızca 5'inde (39, 41, 44, 48, 50. şiirler) bahsedilen tarihî hadiseyi bildiren bir başlık kullanılmıştır. Geri kalan 45 manzumeye, çalışmadan azami derece faydalanmayı kolaylaştırmak için tarafımızdan başlıklar eklenmiştir. Şiirler, umumiyetle kronolojik bir sıra takip etmekle beraber hadiselerin meydana geldiği tam tarihlere göre mümkün mertebe yeniden sıralanmıştır. Buna göre Beyânî'nin tarih düşürdüğü hadiseler ve meydana geliş yılları şu şekilde görülebilir:

Sıra	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Tarih düşürülen hadise
1	1049 (16 Şevval)	1640 (9 Şubat)	Sultan İbrâhîm'in tahta çıkışı
2	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan Üsküdar Çinili Câmii'nin inşası
3	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan Üsküdar Çinili Câmii'nin inşası
4	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından çeşme yaptırılması
5	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından çeşme yaptırılması
6	1050	1641	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medrese
7	1050	1641	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medresenin sebili
8	1051 (30 Ramazan)	1642 (2 Ocak)	Sultan İbrâhîm'in oğlu şehzade Mehmed (IV. Mehmed)'in doğumu
9	1052	1643 (Şubat)	Sultan İbrâhîm'in oğlu şehzade Ahmed (II. Ahmed)'in doğumu
10	1053 (21 Zilkade)	1644 (31 Ocak)	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın katli
11	1053	1644	Yeniçeri kethüdasının katli
12	1053 (18 Zilhicce)	1644 (27 Şubat)	Şeyhülislam Yahyâ'nın vefatı
13	1053 (18 Zilhicce)	1644 (27 Şubat)	Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin şeyhülislam oluşu
14	1053 (21 Zilkade)	1644 (31 Ocak)	Sultanzâde Mehmed Paşa'nın veziriazam oluşu
15	1054 (1 Muharrem)	1644 (10 Mart)	Veziriazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'da alayla karşılanması
16	1054	1644-1645	Şeyhülislâm Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin oğlunun doğumu
17	1054	1644	Mahmûd Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu

18	1054	1644	Hoca Hüsâmzâde Abdurrahmân Efendi'nin İstanbul kadısı oluşu
19	1054	1645	Şeyhülislam Ebû Saîd Efendi'nin oğlu Feyzullâh Efendi'nin müderris oluşu
20	1055	1645-1646	Şeyhülislam Ebû Saîd Efendi'nin, Şeyhülislam Yahyâ'nın oğlunu damat olarak alışı
21	1055	1645	Hoca Abdurrahîm Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
22	1055 (26 Cemâziyelâhir)	1645 (19 Ağustos)	Girit seferi içinde Hanya'nın fethi
23	1055 (Zilhicce)	1646 (Ocak)	Ebussuûdzâde Mehmed Sâdik Efendi'nin sahn müderrisi oluşu
24	1055 (28 Şevval)	1645 (17 Aralık)	Nevesinli Salih Paşa'nın veziriazam oluşu
25	1055 (29 Zilkade)	1646 (16 Ocak)	Muîd Ahmed Efendi'nin şeyhülislam oluşu
26	1055 (29 Zilkade)	1646 (16 Ocak)	Muîd Ahmed Efendi'nin şeyhülislam oluşu
27	1055 (Recep)	1645 (Ağustos/ Eylül)	Ebû Saîdzâde Feyzullâh Efendi'nin Üsküdar Mihrimah Medresesi'ne müderris oluşu
28	1056	1646/1647	Sultan İbrâhîm'in bir çocuğunun dünyaya gelişi
29	1056	1646	Azîzzâde Mehmed Behâyî Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
30	1056	1646	Azîzzâde Mehmed Behâyî Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
31	1056	1646	Azîzzâde Mehmed Behâyî Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
32	1056	1647	Ebû Saîdzâde Feyzullâh Efendi'nin sahn müderrisi oluşu
33	1056 (6 Şevval)	1646 (15 Kasım)	Girit seferi içinde Resme/ Resmo kalesinin fethi
34	1056	1646	Resme'nin alınışı üzerine yapılan şenlik
35	1056	1646	Resme'nin alınışı üzerine yapılan şenlik
36	1059 (8 Recep)	1649 (18 Temmuz)	Mehmed Behâyî Efendi'nin şeyhülislam oluşu
37	1061 (17 Ramazan)	1651 (3 Eylül)	Ebû Saîd Efendi'nin 2. kez şeyhülislam oluşu
38	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın Siyâvûş Paşa tarafından bastırılması
39	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın ardından yeniçeri ağası ve kul kethüdasının öldürülmesi
40	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın ardından yeniçeri ağası ve kul kethüdasının öldürülmesi
41	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Şeyhülislam Behâyî Efendi'nin vefatı
42	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Şeyhülislam Behâyî Efendi'nin vefatı
43	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Şeyhülislam Behâyî Efendi'nin vefatı
44	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Ebû Saîd Efendi'nin 3. kez şeyhülislam oluşu
45	1064 (13 Zilhicce)	1654 (25 Ekim)	Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin 2. kez Rumeli kazaskeri oluşu
46	1064 (13 Zilhicce)	1654 (25 Ekim)	Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin 2. kez Rumeli kazaskeri oluşu
47	1067	1656-1657	Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin nakibüleşraf oluşu
48	1068	1658	Yanova kalesinin fethi
49	1068	1658	Yanova kalesinin fethi
50	1073 (9 Rebiulahir)	1662 (21 Kasım)	Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam oluşu

Görüleceği üzere şairin tarih düşürdüğü ilk şiir, Sultan İbrahim'in cülusu (1049/1640) ve son şiir ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam oluşu (1073/1662) üzerinedir. Yaklaşık 23 yıllık bir zaman dilimine ait çeşitli olaylara tarih düşürüldüğü görülmektedir. İsmail Yakıt'ın nelere tarih düşürüldüğü

üzerine yaptığı tasniften (2010: 71-122) yararlanarak Beyânî'nin üzerine tarih manzumesi yazdığı konuları şöyle sıralayabiliriz:

1. Mansıp ve tayinlere tarihler: Bu kategoride 23 şiir yer almaktadır. Bunlardan ilki Sultan İbrahim'in cülusu üzerinedir. IV. Murad'ın 15 Şevval 1049/ 9 Şubat 1640 tarihinde vefatının ardından tahta geçen Sultan İbrahim'in resmî biat töreni 16 Şevval 1049/ 9 Şubat 1640 yapılmıştır (Emecen, 2000: 275). Beyânî 4 beyitlik bu tarih kıtasında IV. Murad'ı gazi bir sultan olarak anmış, ona dua etmiş ve ardından İbrahim'in sultan olduğunu belirtmiştir.

Öteki şiirler veziriazamlık, şeyhülislamlık, kazaskerlik, kadılık, müderrislik ve nakibüleşraflik makamlarına tayinler üzerine olup aşağıda bütün bunlar kronolojik olarak görülmektedir:

Şiir numarası	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Cülus, mansıp ve tayinler
1	1049 (16 Şevval)	1640 (9 Şubat)	Sultan İbrâhîm'in tahta çıkışı
13	1053 (18 Zilhicce)	1644 (27 Şubat)	Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin şeyhülislam oluşu
14	1053 (21 Zilkade)	1644 (31 Ocak)	Sultanzâde Mehmed Paşa'nın veziriazam oluşu
17	1054	1644	Mahmûd Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
18	1054	1644	Hoca Hüsâmzâde Abdurrahmân Efendi'nin İstanbul kadısı oluşu
19	1054	1645	Şeyhülislam Ebû Saîd Efendi'nin oğlu Feyzullâh Efendi'nin müderris oluşu
21	1055	1645	Hoca Abdurrahîm Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
23	1055 (Zilhicce)	1646 (Ocak)	Ebussuûdzâde Mehmed Sâdık Efendi'nin sahn müderrisi oluşu
24	1055 (28 Şevval)	1645 (17 Aralık)	Nevesinli Salih Paşa'nın veziriazam oluşu
25, 26	1055 (29 Zilkade)	1646 (16 Ocak)	Muîd Ahmed Efendi'nin şeyhülislam oluşu
27	1055 (Recep)	1645 (Ağustos/ Eylül)	Ebû Saîdzâde Feyzullâh Efendi'nin Üsküdar Mihrimah Medresesi'ne müderris oluşu
29, 30, 31	1056	1646	Azîzzâde Mehmed Behâyî Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşu
32	1056	1647	Ebû Saîdzâde Feyzullâh Efendi'nin sahn müderrisi oluşu
36	1059 (8 Recep)	1649 (18 Temmuz)	Mehmed Behâyî Efendi'nin şeyhülislam oluşu
37	1061 (17 Ramazan)	1651 (3 Eylül)	Ebû Saîd Efendi'nin 2. kez şeyhülislam oluşu
44	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Ebû Saîd Efendi'nin 3. kez şeyhülislam oluşu
45, 46	1064 (13 Zilhicce)	1654 (25 Ekim)	Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin 2. kez Rumeli kazaskeri oluşu
47	1067	1656-1657	Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin nakibüleşraf oluşu
50	1073 (9 Rebiulahir)	1662 (21 Kasım)	Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam oluşu

2. Doğumlara tarihler: Bu konuda yazılmış şiir sayısı 4'tür. Bunlardan ikisi Sultân İbrâhîm'in şehzadeleri Mehmed (IV.) ve Ahmed (II.) hakkındadır. Aynı sultanın dünyaya gelen başka bir çocuğu hakkındaki tarih manzumesinde (28. şiir) bahsolunan kişinin kimliğini tespit edemedik. Bu gruptaki son şiir, Şeyhülislâm Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin bir oğlu olması münasebetiyle yazılmıştır.

Şiir numarası	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Doğumlar
8	1051 (30 Ramazan)	1642 (2 Ocak)	Sultan İbrâhîm'in oğlu şehzade Mehmed (IV. Mehmed)'in doğumu
9	1052	1643 (Şubat)	Sultan İbrâhîm'in oğlu şehzade Ahmed (II. Ahmed)'in doğumu

16	1054	1644-1645	Şeyhülislâm Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin oğlunun doğumu
28	1056	1646/1647	Sultan İbrâhîm'in bir çocuğunun dünyaya gelişi

3. Düğüne tarih: Beyânî'nin tarih şiirleri içinde bu konuda yazılmış tek bir manzume bulunmaktadır. Buna göre Şeyhülislâm Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin kendi kızını, Şeyhülislam Yahyâ'nın oğlu ile evlendirdiği anlaşılmaktadır.

Şiir numarası	Hicrî yıl	Miladi yıl	Düğün
20	1055	1645-1646	Şeyhülislam Ebû Saîd Efendi'nin, Şeyhülislam Yahyâ'nın oğlunu damat olarak alışı

4. Ölümlere tarihler: Bu kategoride iki tür ölüm üzerine yazılan şiirlerden bahsedebiliriz: vefat ve öldürülme. Beyânî, şair şeyhülislamlardan Yahyâ ve Behâyî Efendilerin vefatlarına tarih düşürmüştür. Siyaseten öldürülenlerden yalnızca Kemânkeş Mustafa Paşa'nın adı şiirlerde zikredilmiştir. IV. Mehmed'in tahtan indirilmesini gaye edinen isyan kalkışmasının Siyâvûş Paşa tarafından bastırılmasına, yeniçeri ağası ve kul kethüdasının öldürülmesine de tarih düşürülmüştür. Bu grupta şer alan şiir sayısı 9'dur.

Şiir numarası	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Vefat veya öldürülme
10	1053 (21 Zilkade)	1644 (31 Ocak)	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın katli
11	1053	1644	Yeniçeri kethüdasının katli
12	1053 (18 Zilhicce)	1644 (27 Şubat)	Şeyhülislam Yahyâ'nın vefatı
38	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın Siyâvûş Paşa tarafından bastırılması
39	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın ardından yeniçeri ağası ve kul kethüdasının öldürülmesi
40	1061 (Ramazan)	1651 (Eylül)	IV. Mehmed'in tahtan indirilmesine matuf isyanın ardından yeniçeri ağası ve kul kethüdasının öldürülmesi
41, 42, 43	1064 (12 Safer)	1654 (2 Ocak)	Şeyhülislam Behâyî Efendi'nin vefatı

5. Fetihlere tarihler: Beyânî'nin tarih düşürdüğü fetihlerden ikisi Girit seferine dairdir (22 ve 33. şiirler). Osmanlıların Akdeniz hakimiyeti açısından çok önemli bir engel olan Girit'e yönelik sefer 26 Rebûlâhîr 1055/ 21 Haziran 1645'te donanmanın Navarin'den hareket etmesiyle fiilen başlamıştır. Seferdeki ilk hedef olan Hanya, 26 Cemâziyelâhîr 1055/ 19 Ağustos 1645'te teslim alınmıştır. Girit'in mühim kalelerinden Resmo (Rethymnon)'nun fethi ise bir yıl sonra 6 Şevval 1056/ 15 Kasım 1646 tarihindedir (Emecen, 2000: 276).

Yanova günümüzde Romanya'ya bağlı ve Romanya-Macaristan sınırı yakınında bulunan küçük, tarihî bir şehirdir. Adı Romence Ineu, Macarca Jenö olan şehir, Osmanlılar tarafından ilk defa Sigetvar seferi sırasında Pertev Paşa tarafından 25 Temmuz 1566 tarihinde ele geçirilmiştir. 22 Ekim 1595'te Erdel birliklerince işgal edilen kasaba, 1658'te Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel Prensi üzerine yönelik seferi esnasında 1 Zilhicce 1068/ 30 Ağustos 1658'de kuşatılmış ve tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir (Maxim, 2013: 316-317). Beyânî bu hadise ile ilgili iki tarih manzumesi yazmıştır (48 ve 49. şiirler).

Şiir numarası	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Fetihler
22	1055 (26 Cemâziyelâhîr)	1645 (19 Ağustos)	Girit seferi içinde Hanya'nın fethi

33	1056 (6 Şevval)	1646 (15 Kasım)	Girit seferi içinde Resme/ Resmo kalesinin fethi
48, 49	1068	1658	Yanova kalesinin fethi

6. Şenlik ve kutlamalara tarihler: Beyânî'nin bu kategoriye dâhil edebileceğimiz iki hadiseye dair üç tarih şiiri vardır. Bunlardan ilki Sultanzâde Mehmed Paşa ile ilgilidir. Kemânkeş Mustafâ Paşa idam edilip yerine Sultanzâde Mehmed Paşa 21 Zilkade 1053/ 31 Ocak 1644'te veziriazam olmuştur. Beyânî bu hadiseye mansıp ve tayin konulu tarihler içinde temas ettiğimiz bir tarih düşürmüştür (14. şiir). Mehmed Paşa tarihten önce Şam beylerbeyliği görevinde bulunduğu İstanbul'a gelinceye kadar yerine Kenan Paşa vekâlet etmiştir. Veziriazam, yaklaşık 40 gün sonra 1 Muharrem 1054/ 10 Mart 1644 tarihinde İstanbul'a ulaşmış ve vazifesine fiilen başlamıştır (Emecen, 2019: 227). Beyânî'nin şiirinden anlaşıldığı kadarıyla Sultanzâde Mehmed Paşa, bizzat padişah tarafından tertip ettirilen bir alay ile karşılanmıştır.

Beyânî, Girit seferi dâhilinde Resme/ Resmo'nun fethine düşürdüğü (33. şiir) tarihten başka kalenin fethi sevinciyle tertip edilen şenliğe dair öteki tarih manzumelerine nispetle uzun sayılabilecek iki tarih şiiri yazmıştır.

Şiir numarası	Hicrî yıl/ tarih	Miladi yıl/ tarih	Şenlik ve kutlamalar
15	1054 (1 Muharrem)	1644 (10 Mart)	Veziriazam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'da alayla karşılanması
34, 35	1056	1646	Resme'nin alınışı üzerine yapılan şenlik

7. İnşa tarihleri: Beyânî dört farklı mimari eser için altı tarih manzumesi yazmıştır. Şair, Kösem Mâhpeyker Sultân tarafından inşa edilen bir camiye dair biri Arapça olmak üzere iki şiir yazmıştır (2 ve 3. şiirler). Camiye dair şiirlerde ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Ancak şiirde geçen musanna' (sanatlı, süslü) kelimesinden hareketle bu mabedin Üsküdar'daki Çinili Câmî olduğunu tahmin edilebilir. Zira camide "ana mekân dâhil zeminden başlayarak üst pencerelere kadar çiniyle kaplanmıştır" ve bu çiniler "klasik Türk çini sanatının son örneklerini teşkil etmeleri açısından ayrı bir önem taşırlar" (Erol, 1993: 336).

Beyânî'nin, Çinili Cami avlusunda yer alan ve birlikte tasarlanıp inşa edilen şadırvan ve sebil için yazdığını düşündüğümüz iki tarih manzumesi vardır (4 ve 5. şiirler).

Şair, Kemânkeş Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen medrese ve sebil için birer tarih şiiri yazmıştır (6 ve 7. şiirler). Tarihlerin 1050/ 1641 yılını vermesinden hareketle bahse konu olan medresenin paşa tarafından Çarşıkapı'da inşa ettirilen medrese olduğu anlaşılmaktadır. Bu medrese ve yanında bir de mescid, türbe, sebil ve çeşme inşa edilmiş, fakat 1937'deki yol genişletme çalışmaları yüzünden bu eserlerin tamamı yıkılmıştır (Özcan, 2002: 250).

Şiir numarası	Hicrî yıl	Miladi yıl	Hayır eseri inşası
2, 3	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan Üsküdar Çinili Câmî'nin inşası
4,5	1050	1640	Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından çeşme yaptırılması
6	1050	1641	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medrese
7	1050	1641	Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medresenin sebili

Tarih düşürme sanatı açısından Beyânî'nin tarih manzumeleri

Klasik Türk edebiyatının bedîî sanatlarından olan tarih düşürme, esas itibarıyla ebced hesabına dayanır. Tarih manzumesi yazmaya tarih düşürme, tarih söyleme, tarih deme ya da tarih yazma da denilmektedir. Divan edebiyatının ilk asırlarında düşürülen tarihler manzum değildi. Bir kelime, bir tamlama yahut bir ifade şeklinde olan tarihler mensur olarak söylenmekteydi. Zaman içinde manzum olarak söylenmeye başlamış ve tarih düşürme sanatını şairler bir edebî tür olarak görmeye başlamışlardır (Canım, 2020: 389-390).

Tarih manzumeleri çok çeşitli şekillerde söylenebilmektedir. Araştırmacılar tarih şiirlerini söylenişleri, hesaplanmaları ve kullanılan harfler bakımından tasnif etmişlerdir (Canım, 2020: 391-392). Burada söz konusu tasniflerden yararlanarak Beyânî'nin tarih şiirleri toplu olarak ele alınıp sınıflandırılacaktır.

1. Sözle söylenen (lafzen) tarihler: Tarihi düşürülen yıl, ebced hesabıyla değil, bizzat yılın kendisi belirtilerek ortaya konur. Bunlara düz tarih de denir. (Canım, 2020: 391; Karabey, 2015: 58; Yakıt, 2010: 403:) Beyânî'nin tarih manzumeleri içinde sadece lafzen söylenen tarih bulunmamaktadır.

2. Anlamca söylenen (manen) tarihler: Ebced hesabına göre harflerin sayı değerlerinin toplamıyla bir olayın oluş tarihine söylenen manzumelerdir. Bunlardan hadisenin tarihini tam olarak verenler, tam tarih adıyla anılır. (Canım, 2020: 391; Karabey, 2015: 60; Yakıt, 2010: 344) Şairin, Kösem Mâhpeyker Sultân tarafından yaptırılan çeşme için söylediği tarih manzumesindeki:

Mâ'-i şâfi bi-bedel bu çeşme-i âb-ı hayât (ماء صافی بی بدل بو چشمه آب حیات)=1050

mısraı, çeşmenin inşa tarihi olan 1050 yılını tam olarak vermektedir. Beyânî'nin bu şekilde tam tarih olarak söylediği 26 manzumesi bulunmaktadır.

Tarihi veren mısradaki sayının eksik olması hâlinde hesaba eklenmesi gereken sözleri belirten tarihler eklemeli-ta'miyeli tarihlerdir (Karabey, 2015: 135). Sultan İbrahim'in cülusu tarihini veren manzumenin sonunda:

Yazdı ol demde ser-i kilk ile târîhin dâdi
Şâh-ı 'âlem eyledi Sulţân İbrâhîmi Hâk

şeklindeki beyitte ikinci mısra 1029 tarihini vermektedir (1029=شاه عالم ایلدی سلطان ابراهیمی حق). İlk mısradaki tarihin tamiyeli olduğu ve eklemeye yapılması gerektiğine "tarihini kalemin başı/ucu ile yazdı" ifadesiyle işaret edilmiştir. Buna göre kalem anlamına gelen kilk kelimesinin başındaki kâf (=20) tarihe eklenirse sultanın tahta çıkış tarihi olan 1049/1640 tarihi elde edilir. Bu şekilde Beyânî'nin tarih şiirleri içinde 11 tane eklemeli-ta'miyeli tarih bulunmaktadır.

Tarihi veren mısradaki sayının fazla olması hâlinde hesaptan düşülmesi gereken sözleri belirten tarihler çıkarmalı-ta'miyeli tarihlerdir (Karabey, 2015: 154). Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı semtinde yaptırdığı medresenin sebiline düşürülen tarih, buna örnektir:

Eyleyüp isķât âhâdın dâdim târîhini
Muştafâ Paşa-yı 'âdil yaptı bir a'lâ sebîl

İkinci mısranın ebced hesabıyla sayı değeri 1081'dir (مصطفى پاشای عادل یادی براعلا سبیل =1081). Ancak şair bu hesaptan âhâdın düşürülmesi icap ettiğini belirtmiştir. Buna göre ebced hesabında değeri bir basamaklı sayılar demek olan âhâd (ب ا ا د ا پ د ب ا ا ب =31) çıkarılmalıdır. Böylece sebilin inşa tarihi olan 1050/1641 tarihi elde edilir. Şairin çıkarmalı-ta'miyeli şeklinde söylediği 11 tarih şiiri bulunmaktadır.

3. Sözle ve anlamca söylenen (lafzen ve manen) tarihler: Manzumeye konu olan hadisenin oluş yılını hem sözle hem de kullanılan harflerin ebced hesabına göre toplanmasıyla ifade eden tarihlerdir (Canım, 2020: 391; Karabey, 2015: 62; Yakıt, 2010: 406). Beyânî'nin tarih manzumeleri içinde bu çeşit tarihlerden 2 tane bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hanya'nın fethine dairdir:

Bu fethüñ lafzen ü ma'nen Beyânî dâdi târihin
Biñ elli beşde aldı Hanyayı cünd-i şeh-i 'âlem

Görülebileceği üzere şair, düşürdüğü tarihin sözle ve anlamca (lafzen ve manen) söylendiğini ilk mısradan belirtmiştir. Buna göre ikinci mısradan hem 1055 tarihini zikretmiş hem de ebced hesabıyla (بيك اللى بشده =1055) söz konusu tarihi vermiştir.

Behâyî'nin Rumeli kazaskeri oluşuna dair düşürülen tarih de aynı şekildedir:

Beyânî lafzen ü ma'nen dâdüm târih-i teşrifin
Biñ elli altıda geldi Behâyî 'izzile şadra

İlk mısradan tarihin lafzen ve manen düşürüldüğü belirtilmiştir. İkinci mısradan geçen 1056 senesi, Behâyî'nin söz konusu makama getirildiği tarihtir. Aynı zamanda bu mısranın ebced hesabıyla değeri de bu seneyi vermektedir (بيك اللى آلتیده كدى بهايى عزله صدره =1056).

Söyleniş ve hesaplanmaları bakımından Beyânî'nin tarih şiirleri tablo olarak şöyle gösterilebilir:

Söyleniş bakımından tarihler	Hesaplanması bakımından tarihler	Şiir numaraları	Şiir sayısı
Sözle söylenenler (lafzen)	-	-	0
Anlamca söylenenler (manen)	Tam	2, 3, 4, 5, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 32, 38, 39, 40, 41, 45, 47	26
	Ta'miyeli Eklemeli	1, 9, 12, 27, 28, 33, 34, 36, 42, 48, 49	11
	Ta'miyeli Çıkarmalı	6, 7, 8, 14, 21, 35, 37, 43, 44, 46, 50	11
Hem sözle hem anlamca söylenenler (lafzen ve manen)	(Tam)	22, 31	2

Beyânî'nin tarih şiirlerinde geçen şahıs ve yer adları

Beyânî'nin tarih manzumeleri içinde geçen şahıs ve yer adlarının bir liste hâlinde verilmesinin faydalı olacağı kanaatinden hareketle bir küçük dizin hazırlanmıştır. Bu dizine Beyânî ile aynı dönemde yaşamış olup şairin bahsettiği kişiler alınmış, benzetmelik olarak kullanılan isimler ise dizine dâhil edilmemiştir. Sayıca az olan bazı yer adları da dizine eklenmiştir.

Abdurrahmân (Hüsâmzâde, kadı): 18/1.
 Abdürrahîm Efendi (kazasker): 21/3.
 Ahmed (II): 9/7.
 Behâyî (Azîzzâde, şeyhülislam): 29/2, 30/1, 30/2, 31/1, 31/2, 36/2, 41/1, 42/1, 42/2, 43/1, 43/2.
 Ebû Saîd Mehmed (şeyhülislam): 13/5, 20/1, 25/1, 37/2, 44/1, 44/2.
 Efrec: 22/2, 33/4.
 Engürüs: 49/3.
 Fezullâh (Şeyhülislam Ebû Saîd'in oğlu): 19/2, 32/1, 32/2.
 Girit: 22/3, 33/1.
 Hanya: 22/8, 22/11.
 İbrâhîm (Osmanlı padişahı): 1/4, 8/1, 22/1, 24/2, 28/1, 35/2.
 Kudsîzâde Mehmed (kazasker): 45/2, 46/2, 47/1, 47/5.
 Macar: 49/6, 49/12.
 Mahmûd Efendi (kazasker): 17/1.
 Mehmed (IV): 37/1, 38/11, 39/1, 46/1, 48/2, 49/1.
 Mehmed Paşa (Sultânzâde): 14/6.
 Mehmed Sâdık Efendi (Ebûssuûdzâde): 23/2.
 Mihrimâh Medresesi: 27/2.
 Minkârîzâde Yahyâ (şeyhülislam): 50/2.
 Muîd Ahmed Efendi (şeyhülislam): 25/2, 26/7.
 Murâd (IV), 1/1.
 Mustafâ Paşa (Kemânkeş): 6/1, 6/6, 7/5, 10/1.
 Resme (Resmo): 33/1, 34/5.
 Siyâvûş Paşa: 38/2.
 Vâlîde Sultan (Kösem Mâhpeyker): 2/1, 4/1, 5/1, 5/5, .
 Yahyâ (şeyhülislam): 12/1, 12/2, 20/3.
 Yanova: 48/1, 48/2, 49/10.

Beyânî'nin tarih şiirlerinin metni

Çalışmamızda Beyânî *Dîvân*'ında yer alan tarih şiirleri, ele aldığı tarihî hadiselerin oluş sırasına konmuştur. Sıralanan şiirlere numara verilerek şiirlerin yazmada geçtiği yerler dipnotta gösterilmiştir. Başlıksız olan şiirlere uygun başlıklar köşeli parantez içine konularak eklenmiştir. Kullanılan vezinler ise bundan sonra şiirin başında gösterilmiştir. Arapça ve Farsça olanların tercüme dipnot olarak kaydedilmiştir. Transkripsiyonlu olarak verilen her şiirin sonunda, yazma metinde Beyânî tarafından belirtilen yıllar parantez içine alınmış ve karşılık geldiği miladi sene yanına eklenmiştir. Şairin düşürdüğü tarihlerin hesaplanması için ilgili mısra yahut kelimeler Arap harfleriyle şiir sonuna eklenmiş ve işaret edilen yıl için gerekli eklemeler yahut çıkarmalar da gösterilmiştir.

2.

[Sultan İbrâhîm'in tahta çıkışına tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Eyledi çün rıhlet-i dâr-ı beķâ Sultân Murâd
 abrini pür-nûr u cennet éde me'vâsını Hak
 Halk-ı 'âlem gördiler fevtin o ġâzî serverüñ
 Aldılar her biri dünyâda bu mâtemden sebak
3. Eylediler kâtib-i esrâr-ı ilhâma su'âl
 Kime ihsân étدی tahtı Hazret-i Rabb-i felak
 Yazdı ol demde ser-i kilik ile târîhîñ dédi
 Şâh-ı 'âlem eyledi Sultân İbrâhîmi Hak (Sene 1049/1640)
 (عالم ايلدى سلطان ابراهيمى حق)=1029)+(ك=20)=1049

3.

[Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan Üsküdar Çinili Camii'nin inşasına tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. ad benet ümmü emîri'l-müslimîn
 Ma'beden lillâhi Rabbi'l-'âlemîn
 Beytü tã'âtin lehu sakfun refî'
 île fîhi ni'me dâru'l-'âbidîn
3. Yüşrifü'd-dünyâ sirâcun tãkahu
 Mişlü şemsün zâlike'n-nûru'l-mübîn
 Mişluhu lem yübne fî dâri'l-emân
 Mâ ra'âhu nâzırun 'aynü'l-yaîn
5. Hâtifün kâle li-dâ'î devletih
 İn teram terîmu târîhi metîn
 Fe'nzume'l-a'dâdu ke'd-dürrü'l-yetîm
 ul 'alâ bünyâni dâri'l-muttaîn (Sene 1050/1640-1641)
 (علا بنیان دار المتقين)=1050

2. M 177^a.3. M 176^b.

1 Müslümanların halifesi padişahın annesi, âlemlerin Rabb'i Allah için bir mabet yaptırdı.
 2 Bu ibadethanenin yüce bir çatısı vardır. Onun hakkında "Ne güzel bir ibadethanedir" denildi.
 3 Kemerinde bulunan kandil tıpkı güneş gibi dünyaya şeref verdi. Bu apaçık bir nurdur.
 4 İslam diyarında bunun bir benzeri bina edilmedi. Gözü olan, böylesini görmedi.
 5 Hâtif, onun devleti için sağlam bir tarih söyledi.
 6 Sayıları eşsiz inci gibi düzenle, "Takva sahiplerinin binası yükseldi." de.

4.

[Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan Üsküdar Çinili Camii'nin inşasına tarih]*Mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün*

1. Cenâb-ı Hâzret-i Valide Sultân
Odur dürrî-i eflâk-i sa'âdât

Vücûd-ı pâkini hıfz'ê Mevlâ
Hemişe eylemekdür kârı hayrât
3. Binâ-yı câmi'e himmetler étdi
İşitdi olduĝın haĝkında âyât

Maĝhallinde ne zîbâ ma'bed oldu
Édeler mü'minün anda 'ibâdât
5. Muşanna' câmi' olmuşdur Beyânî
Dé târiĝhin ne a'lâ beyt-i tã'ât (Sene 1050/1640-1641)
(نه اعلا بيت طاعات)=1050

5.

[Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan çeşmeye tarih]*Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*

1. Dürrî-i çarĝ-ı sa'âdet Vâlide Sultân k'odur
Mâder-i şâhenşeh-i Cem-ĝadr ü İskender-simât

Fî sebîllâh hayrât étmede her güşede
Ĥayme-i iĝbâlinün evtâdı olsun şâbitât
3. Görđi ebnâ'-i sebîlün ıztırâbın tâbdan
İşbu mâ'-i câriyi çün şerbet-i ĝand-i nebât

Eyledi icrâ maĝhallinde mişâl-i selsebîl
Nüş édenler bulalar tâ kim ĝarâretten necât
5. Dâ'î-i devlet Beyânî görđi târiĝhin dédi
Mâ'-i şâfî bi-bedel bu çeşme-i âb-ı ĝayât (Sene 1050/1640-1641)
(ماء صافی بی بدل بو چشمه آب حیات)=1050

4. M 176^b.5. M 176^b.

1.

[Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından yaptırılan çeşmeye tarih]

Müfte'ülün fâ'ilün müfte'ülün fâ'ilün

1. Hâzret-i Vâlide-i husrev-i gerdün-serîr
Rif 'at ü kadrin anuñ eyleye berter Hudâ
Sâ'ie-i hayrdur Hâk éde 'ömrin ziyâd
Vâcib odur kim éde halk aña dâyim du'â
3. Eyledi 'atşân için çeşme-i âb-ı hayât
Nüş édicek her birin eylese irvâ revâ
Zemzem ü âb-ı hayât oldu bu mâ'-i ma'in
Nüş éden ibn-i sebîl ol kadar eyler şafâ
5. Hâtif-i kudsî Beyânî dédi târîhini
Vâlide Sulţân bu çeşmeyi étdi binâ (Sene 1050/1640-1641)
(والده سلطان بو چشمه بی ایتدی بنا)=1050

2.

[Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medresenin sebiline tarih]

Mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün

1. Cenâb-ı hâzret-i destür-ı a'zam Muştafâ Paşa
Cihâna gelmedi bir böyle destür-ı 'adil-pîrâ
'Adâletde unutturdı bu demde 'adl-i kisrâyı
Şecâ'atde Nerîmân-ı zamândur Kahramân-âsâ
3. Sehâ vü cüd-ı Seyfû'd-devle kemter lutf u ihsânı
Keremde gün gibi meşhûr-ı âfâk u cihân-ârâ
Ma'ârif ehli erbâb-ı 'ulûma tab'ı mâyildür
Anuñçün étdi anlara bir a'lâ medrese inşâ
5. Beyânî tākâ-i bâb-ı refî'inde yazılmağçün
Hayâl étdüm mu'ammâ şekli bir târîh-i nev-peydâ
Olup gevher-feşân tâc-ı kalem düşdi dédüm târîh
Mağallinde bu dâr-ı 'ilmi yaptı Muştafâ Paşa (Sene 1050/1640-1641)
(محلّنده بو دار علمی یاپدی مصطفی پاشا)=1070-(ك=20)=1050

3.

[Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın Çarşıkapı'da yaptırdığı medresenin sebiline tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Hâzret-i destür-ı a'zam Âşaf-ı Dârâ-haşem
Fî sebîlillâh étdi halka bir hayr-ı cezîl

1. M 177^a.
2. M 177^a.
3. M 177^b.

- Güşe-i dāru'l-‘ilimde bir sebîl étدی binā
Nüş eden ‘atşān alurlar anda zevk-i selsebîl
3. Tab'-ı pāki māyil-i hayrāt o şadr-ı a'zamuñ
Şāhibü'l-hayr olduğına bu eşer oldı delîl
Hātif-i kudsî Beyānî sem'üme étدی nidā
Dédi bir târiḥ söyle ola maşnū' u cemîl
5. Eyleyüp iskāt āhādın dédim târiḥini
Muştafā Paşa-yı 'ādil yapıdı bir a'lā sebîl (Sene 1050/1640-1641)
(ط=31) = 1050 (پ ا ا د ا پ د ب ا ا ب) - (مصطفى پاشای عادل یاپدی بر اعلا سبیل) = 1081

4.

[Sultān İbrāhîm'in oğlu Mehmed (IV. Mehmed)'in doğumuna tarih]*Fā'ılātün fā'ılātün fā'ılātün fā'ılün*

1. Hāzret-i Sultān İbrāhîm-i İskender-ḥaşem
Pādişāh-ı baḥr u ber şāhenşeh-i Cem-menzilet
Dāyim isterdi Cenāb-ı Kibriyādan luḥf éde
Aña bir şeh-zāde kim ola ḥidiv-i memleket
3. Ḥamdü lillāh kim du'āsı oldı maḳbül-i Ḥudā
Geldi şulbinden dür-i şehvār-ı bahr-i mekremet
Maḳdem-i şeh-zāde étدی faşl-ı sermāyı bahār
Gülsitān oldı cihān esdi nesim-i 'āḫifet
5. Erba'in içre şüküfe-riz olup Tübā-mişāl
Müşmer oldı feyz-i Ḥaḳla naḥl-i bāğ-ı ma'delet
Aşl u fer'ı eylesün şābit ilā yevmi'l-kıyām
Ḥāliḳ-i eşyā Cenāb-ı Mūcid-i bî-meşveret
7. 'İd oldı rüz-ı mevlüdü o vālā-gevherüñ
'İd ber-'İd oldı ḥaḳ-ı 'āleme bu mevhibet
Müjdegāne ḥaḳ-ı 'ālem şehri tezyin étdiler
Oldı her bir güşesi pīrāye-baḥş-ı 'āfiyet
9. Zelzele şanmañ sürürından zemīn raḳş eyledi
Gördi kim üstine ḫođdı necm-i Dārā-menḳabet
Maḫla'ından neyyir-i a'zam gibi étدی ḫulū'
Pertev-endāz oldı ol dürri-i çarḫ-ı maḫmedet
11. Deh düşüp dédi Beyānî ḫāzret-i şeh-zādenüñ
Mevlidi târiḥini mihr-i sipihr-i saltānat (Sene 1051/1641-1642)
(ده=10) = 1051 (مهر سپهر سلطنت) = 1061

4. M 177^b.

5.

[Sultân İbrâhîm'in oğlu Ahmed (II. Ahmed)'in doğumuna tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Hâmdü lillâh hâzret-i hâkân-ı baħrînüñ yine
Geldi şulbinden dür-i şehvâr-ı 'izz-i sermedî
Hâk te'âlâ neslini bâkî vü zâtın eylesün
Pâdişâh-ı baħr u ber bâlâ-nişîn-i mesnedî
3. 'İd-i ağhâda vücûda geldi ol hayr-ı halef
Tâzelendi mađdemiyle nâm-ı cedd-i emcedi
Çomağa nâm-ı şerîfin ceddinüñ ismin aña
Oldı el-hâk pâdişâh-ı heft kişver mühtedî
5. 'Âleme bir geldi çün ol mâh-ı burc-ı salţanat
Mihr-i 'âlem-tâb-veş olsun cihânuñ müfredi
Gevher-i târiħ-i mevlûdın Beyânî fikr édüp
Rişte-i eyyâma nazm étđi çü nazm-ı 'ascedi
7. Hııbe-i eyyâm-ı hacı bir bir 'add-ile dédi
Hâk mu 'ammer eyleye şeh-zâde sultân Aħmedi (Sene 1052/1642-1643)
(حق معمر ايليہ شهزاده سلطان احمدی)=1049)+(3)=1052

6.

[Kemânkeş Mustafâ Paşa'nın katline tarih]

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Şadr-ı a'zam ki Muştafâ Paşa
Néçe dem oldı dâver-i 'âlem
Âħir aldurđı hâtemi elden
Düşdi târiħ-i kıatlı bî-hâtem (Sene 1053/1643-1644)
(بی خاتم)=1053

7.

[Yeniçeri kethüdasının katline tarih]

Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

1. Cenâb-i şehensâh-i encum-ħaşem
Hudâ yâvereş bād ân nîk-ħü
Tecessus bikerđ ân şah-i dâdger
Şenîd ü zi-ħalk-ı cihân goft u gû

5. M 178^a.6. M 177^b.7. M 178^b.¹ Ordusu yıldızlar kadar olan o iyi huylu cihan sultanının Allah yardımcısı olsun.² O adil padişah sorup soruşturdu ve insanlar arasında birtakım dedikodular duydu.

3. *Ḳatıl kerd pes ked-ḥudā-yi nefer*
Şodend ehl-i İslām tahsîn-gū
Bidīdend u goftend ez-ḥurremī
Çi zībā ğazā būde tārīḥ-i ū (Sene 1053/1643-1644)
 (چه زیبا غزا بوده)=1053

8.

[Şeyhülislâm Yahyâ'nın vefatına tarih]*Fā'îlâtün fā'îlâtün fā'îlâtün fā'îlün*

1. *Ḥazret-i Yahyâ-yı 'ādil müftî-i devr-i zamân*
İntikâl étدی ola nüzhetgehi ravzât-ı 'adn
Müdğamıyla naḳlinüñ hâtif dédi tārīḥini
Eyledüñ Yahyâ efendim menzilüñ cennât-ı 'adn (Sene 1053/1643)
 (ایلدک یحیی افندم منزلک جئات عدن)+(ن=50)=1053

9.

[Ebû Saîd Mehmed Efendî'nin şeyhülislam oluşuna tarih]*Mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün*

1. *Bi-ḥamdillāh zuhūr étدی kemāl-i luṭf-ı Sübhānī*
Ki teşrîf étدی fetvā şadrını ol dāver-i a'zam
O Nu'mân-ı zamân el-ḥaḳ sezādur şadr-ı fetvāya
Ki zîrā kâbiren 'an kâbir oldur efḍal ü a'lem
3. *Olnca faẓl-ile mesned-nişîn-i şeyḥü'l-islāmī*
Cihānuñ yüzi güldi ḥaḳ-ı 'ālem oldılar ḥurrem
Güşāde oldı bāb-ı beyt-i fetvā çün der-i gülşen
Mişāl-i ğonça-i gülzār açıldı hep dil-i pür-ğam
5. *Beyānī Ḥaḳḳa ḥamd édüp dédi şevḳ-ile tārīḥin*
Cenāb-ı Bū Sa'îdi eyledi Ḥaḳ müftî-i 'ālem (Sene 1053/1643-1644)
 (جناب بوسعیدی ایلدی حق مفتی عالم)=1053

10.

[Sultânzâde Mehmed Paşa'nın vezirizam oluşuna tarih]*Fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün*

1. *Ebbedallāh ki şehensāh-ı Süleymân-şevket*
Étdi ol Āşaf-ı Cem-ḳadri ḳatıl bî-pervā
Kimi étsem déyü fikr étدی vezîr-i a'zām
Lāyih oldı dil-i ilhām-penāhına dilā

3 Bunun üzerine yeniçeri kethüdasını öldürttü. Müslümanlar bunu hep beğendiklerini söylediler.

4 Bunu görünce sevinç içinde hadisenin tarihi için "Ne hoş gaza olmuş." dediler.

8. M 178^a.

9. M 178^b.

10. M 181^a.

3. Feylesöf-ı vüzerâ dâver-i Dârâ-'azamet
Ya'nî destür-ı kerem-kâr u 'adâlet-pîrâ
Hâtemi vërdi aña eyledi şadr-ı a'zam
Étdiler halk-ı cihân 'izz ü beķāsına du'â
5. Hâķ mübârek éde ol 'Âşaf-ı Cem-isti'dâd
Yümn ü iķbâl ile oldı ser-i hây-i vüzerâ
Dédi târihin işitdükde Beyânî bî-ged
Ser-i ceyš-i vükelâ oldı Mehemmed Paşa (Sene 1053/1643-1644)
(Ser-giş = 1077) - (kd = 24) = 1053
(زهی جیش وکلا اولدی محمد پاشا)

11.

[Veziriazam olan Sultânzâde Mehmed Paşa'nın İstanbul'da alayla karşılanmasına tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Cenâb-ı şadr-ı a'zam geldüğinde
Alaya oldı çün tedbîr-i şâhî
Beyânî olmadı bir böyle alay
Dé târihin zihî tevķîr-i şâhî (Sene 1054/1644-1645)
(زهى توفير شاهى)=1054

12.

[Şeyhülislâm Ebû Saîd Mehmed Efendi'nin oğlunun doğumuna tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Şehenşâh-ı mu'azzam şâh-ı Rûmuñ
Mu'allâdur felekden bârgâhı
Görince necl-i müftî-i zamâni
Dédi olsun medâris cilvegâhı
3. Vêrüp hatt-ı hümâyün-ı sa'âdet
Hilâl iken bedir étdi o mâhı
Dédi şevķ ü sürür-ile Beyânî
Bu târihi zihî tevķîr-i şâhî (Sene 1054/1644-1645)
(زهى توفير شاهى)=1054

^{11.} M 181^a.

^{12.} M 180^a.

13.

[Mahmûd Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]*Müstefîlün fe'ûlün müstefîlün fe'ûlün*

1. Minnet Hüdâya her dem ol fâzıl-ı yegâne
Fazl-ile şadra geldi hâvî olup 'ulûma
Pîrâye-bağş-ı manşıb oldı sa'âdet-ile
Hakka ki vârdi revnağ dîvân-ı şâh-ı Rûma
3. Mesned-nişîn olınca dâdüm Beyânî târîh
Maḥmûd Efendim oldı 'ilm-ile şadr Rûma (Sene 1054/1644)
(محمد افندم اولدی علميله صدر رومه)=1054

14.

[Koca Hüsâmzâde Abdurrahmân Efendi'nin İstanbul kadısı oluşuna tarih]*Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*

1. *Hüsâm-zâde Efendirâ be-iclâl*
Muvellâ kerd şahensâh-i 'âlem
Bigoftem târîh ez-mu'ciz beyâneş
Şod ū vâlî-i İstanbulem in dem (Sene 1054/1644)
(شد او والیء استانبولم این دم)=1054

15.

[Şeyhülislâm Ebû Saîd Efendi'nin oğlu Feyzullâh Efendi'nin müderris oluşuna tarih]*Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*

1. Hâyâl-i nazm éderken sem'e nâgâh
Érişdi bir şadâ hengâm-ı güftî
Sürûrumdan dâdüm târîhin anuñ
Müderris oldı haq bu İbn-i Müftî (Sene 1054/1644-1645)
(مدرس اولدی حق بو ابن مفتی)=1054

16.

[Şeyhülislâm Ebû Saîd Efendi'nin Şeyhülislâm Yahyâ'nın oğlunu damat olarak alışına tarih]*Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün*

1. Cenâb-ı Bû Sa'îd-i Şeyhü'l-İslâm
Müfevvezdür aña dînüñ umûr
İlâhî tâ kıyâmet eyle zâtın
Çerâğ-ı devletüñ hemvâre nûr

^{13.} M 180^a.^{14.} M 180^a.¹ Cihan sultanı, Hüsânzade Efendiye ikram ederek onu yönetici tayin etti.² Sultanın mucizevi beyanı ile tarihini söyledim: O, İstanbul'un kadısı oldu.^{15.} M 180^a.^{16.} M 178^b.

3. O müftî-i zamân Yahyâ-yı merhûm
Édicek terk bu dâr-ı gurûrî
Necîb olmakla maḥdûm-ı güzînin
Édüp dâmâd étدی işbu sûrî
5. Dédi târîhîni hâtif Beyânî
Mübârek ola bu sûr-ı sûrûrî (Sene 1055/1645-1646)
(مبارك اوله بو سور سروری)=1055

17.

[Hoca Abdürrahîm Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]*Müstefîlün fe'ülün müstefîlün fe'ülün*

1. Geçdükte şadr-ı Rûma ol fâzıl-ı yegâne
'İd oldı rûzı anuñ döndi gécesi Qadre
Oldur semâ'-i fazluñ ḥurşîd-i tâb-dârı
Çarḥ-ı fazîlet üzre beñzer vücûdı bedre
3. Nâ-çâr bir sühanver naşbına dédi târîḥ
'Abdu'r-Raḥîm Efendi 'ilm ile geldi şadra (Sene 1055/1646)
(عبد الرحيم افندی علم ايله كدى صدره)=1055 (4=چار)

18.

[Girit seferi içinde Hanya'nın fethine tarih]*Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*

1. Cenâb-ı Ḥazret-i Sulṭân İbrâhîm-i Dârâ-der
Ġazâya 'âzîm oldı gördi oldur cümleden elzem
Sefer émr étدی Efrence o şâhenşâh-ı baḥr u ber
Ki dâr-ı ehl-i İslâma Firengistân ola munzam
3. Tõnanma-yı hümâyûnın Girid fethine gönderdi
Görüp bu himmeti küffâr u a'dâ oldılar derhem
Çapûdân-ı dilîrin leşker ile eyledi irsâl
Mu'îni ola Ḥaḫ tevfiḫ ü 'avni ola yâver hem
5. Nizâmü'l-mülki ya'nî ḥazret-i destûr-ı a'zam da
Meded-kâr oldı imdâd-ı 'asâkirle aña her dem
Mühimmât u ḥazîne étدی irsâl étmedi taḫşîr
Cihâda oldı sâ'î ol sûtûde dâver-i a'zam
7. Vezân oldı bi-ḥamdillâh nesîm-i naşr-ı Sübhânî
Göz açdurmadılar bir iki ḳal'a aldılar yek dem

17. M 179^a.18. M 179^a.

- Ġuzât ol gün hişâr-ı Hanyayı muhkem kuşatdılar
Ki her birisi oldı Kahramân u Rüstem ü Neyrem
9. Hemân top u tûfeng âlât-ı harbi étdiler der-kâr
Mübâşir oldılar tedbîr-i fethe gördiler muhkem
Zafer-yâb oldılar fetḥ étdiler ‘avn-i Hudâ ile
İşitdiler bu fetḥi ehl-i İslâm oldılar ḥurrem
11. Bu fetḥüñ lafzen ü ma‘nen Beyânî dédi târîhin
Biñ elli beşde aldı Hanyayı cünd-i şeh-i ‘âlem (Sene 1055/1645)
(بيك الی بشده آدی حنيه بی جند شه عالم)=1055

19.

[Ebûssuûdzâde Mehmed Sâdık Efendi'nin sahn müderrisi oluşuna tarih]*Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

1. Ḥamdü lillâh şahıñı teşrîf étdi maḥdûm-ı güzîn
Eylesün hemvâre evc-i çarḥ-ı ta‘zîme şu‘ûd
Bir şenâ-ḥvâni işitdükde dédi târîhini
Himmet ü yümniyle geldi şahna necl-i Bû Su‘ûd (Sene 1055/1645-1646)
(همّت یمنی ایله کدی صحنه نجل بو سعود)=1055

20.

[Nevesinli Sâlih Paşa'nın veziriazam oluşuna tarih]*Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

1. Ḥamdü lillâh kim zühûr étdi kemâl-ı luṭf-ı Ḥaḳ
Şadr-ı a‘zam oldı ol dâna vezîr-i bî-naẓîr
Ḥazret-i Sultân İbrâhîm-i İskender-ḥaşem
Ol müşîr-i kâr-dānuñ gördi re‘yi dil-peẓîr
3. Ḥâtemi vârdi aña étdi vekîl-i muṭlaḳı
Ola kâr-ı müşkili tâ devletüñ ḥall ü yesîr
Böyle bir destûr-ı ‘âlî-şâna mâlik olmadı
Ḥusrev ü Efrâsiyâb İskender ü Cem Erdeşîr
5. Böyle şadr-ı a‘zam u destûr-ı ‘âlî-himmetüñ
Bârgâhı lâyıḳ oldur ki ola çarḥ-ı eşîr
Âfitâb-ı ‘âlem-ârâdur dések lâyıḳ aña
Zerre-âsâ ḥalk-ı ‘âlem dâyim andan müstenîr
7. Pertev-i ḥurşîd-i ‘adli tâb-baḥş-ı kâyinât
Gelmedi dünyâya böyle Âşaf-ı rûşen-zamîr

19. M 180^a.20. M 180^b.

- Zâtıdur nâm-ı şerîfi gibi mevşûf-ı cihân
Kârıdur anuñ hemîşe 'adl ü dâd u dâr u gîr
9. Bende étدی hüsn-i hülk-ile cihâni kendüye
Her kesüñ qalbinde haqqâ ki vedâdı cây-gîr
Nola tecdîd-i libâs-ı şâdumânî eylesek
Mesned-ârâ vü Nizâmü'l-mülk oldı ol müşîr
11. Dâ'î-i devlet Beyânî bende târîhin dâdı
'İzzile oldı vekîl-i pâdişâh-ı Cem-serîr (sene 1055/1645-1646)
Haqq te'âlâdan temennâmuz budur şubh u mesâ
Zât-ı pâkin hıfz édüp ola mu'în ü dest-gîr
13. Şadr-ı devletde hemîşe éde anı kâm-yâb
'Avnini hem-râh éde hem ola hemvâre zahîr
(عزله اولدی وکیل پادشاه جم سریر)=1055

21.

[Muîd Ahmed Efendi'nin şeyhülislam oluşuna tarih]

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Cenâb-ı Bû Sa'îdüñ 'azli şâyî' olduğı demde
Dédiler tev'em ancağ devletüñ idbâr u iqbâli
Kim oldı müftî dëndükde dâdı târîhini hâtif
Mu'îd Ahmed Efendi oldı hâlen müftî-i 'âlî (Sene 1055/1646)
(معید احمد افندی اولدی حالا مفتی عالی)=1055

22.

[Muîd Ahmed Efendi'nin şeyhülislam oluşuna tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Şânî-i İbni Kemâl Ahmed Efendi hazreti
Faẓl u taqvâyile olmağla müşârun bi'l-benân
Étdi tefvîz-i umûr-ı hâll ü 'ağd ol fâzılı
Şeyhü'l-islâm eyledi sultân-ı İskender-nişân
3. Āsumân-ı faẓluñ oldur âfitâb-ı enveri
Tâb-bağş-ı dîn ü devlet olsa lâyıq her zamân
Cûy-bâr-ı hâmesi her dem nezâret-bağş olup
Gülşen-i fetvâyı sîr-âb eylesün bî-imtinân
5. 'Âlemüñ güldi yüzi faşl-ı şitâ oldı bahâr
Fâyiz oldı hamdü lillâh feyz-i Rabb-i Müste'ân

^{21.} M 180^b.

^{22.} M 181^a.

Şadr-ı fetvāya şeref-bahş olduğımı gördiler
Oldılar m̄anend-i ḡonça halk-ı 'ālem şādm̄an

7. Bir du'ā-gū bendesi tārīh-i teşrīfin dēdi
'İlm ile Ahmed Efendim oldı müftī-i cihān (Sene 1055/1646)
(علم ایله احمد افندم اولدی مفقء جهان)=1055

23.

[Ebû Saîdzāde Feyzullāh Efendi'nin Mihrimāh Medresesi'ne müderris oluşuna tarih]

Mefā'îlün mefā'îlün fe'ülün

1. Bihār-ı faẓluñ ol dürr-i şemîni
Semā'-i devletüñdür mihr ü māhı
Muḳaddem Mihr ü Māhı étdi teşrīf
Füzün olsun İlāhî 'izz ü cāhı
3. Dédi nām-ı Hūdāyile Beyānî
Bu tārīhi zihî tevḳīr-i şāhî (Sene 1055/1646-1647)
(زهی توفیر شاهی)=1054+(1=1)=1055

24.

[Sultān İbrāhîm'in bir çocuğunun doğmasına tarih]

Fā'îlātün fā'îlātün fā'îlātün fā'îlün

1. Hāzret-i Sultān İbrāhîm-i vālā-gevherüñ
Geldi şulbinden dür-i şehvār-ı baḫr-ı mekremet
Mevlidine fikr-i tārīh eyler iken ḳalbüme
Pertev-endāz oldı feyz-i āfitāb-ı ma'rifet
3. 'Add édüp eyyāmını māhuñ dēdüm tārīhini
Ṭālî' oldı sa'd-ile māh-ı semā'-i salṭanat (Sene 1056/1646)
(طالع اولدی سعده ماه سماء سلطانت)=1027+(29=ماه)=1056

25.

[Azîzzāde Mehmed Behâî Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]

Fā'îlātün fā'îlātün fā'îlātün fā'îlün

1. Faḫr-ı Sa'dü'd-dîn-i şānî seyyid-i ḫāḳān-ı Rūm
Gevher-i zātı girān-māye vücūdudur 'azîz
Cā-nişîn-i şadr olunca dēdiler tārīhini
Rūm éli şadrına geḫdi 'ilm ile necl-i 'Azîz (Sene 1056/1647)
(روم ایلی صدرینه کچدی علم ایله نجل عزیز)=1056

23. M 181^a.

24. M 178^a.

25. M 178^b.

26.

[Azîzzâde Mehmed Behâyi Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Faḥr-ı Sa'dü'd-dîn-i şânî ya'nî maḥdüm-ı 'Azîz
Şöhret-endâz-ı cihân olmuşdı faẓl u ḥilm ile
Kâḫî-'asker olduğında dâdiler târîḫini
Câ-nişîn-i 'izz ü şadr oldı Behâyi 'ilm ile (Sene 1056/1647)
(جانشین عز و صدر اولدی بهایی علم ایله)=1056

27.

[Azîzzâde Mehmed Behâyi Efendi'nin Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Cenâb-ı ḥazret-i necl-i 'Azîz ol dâver-i 'âlem
Bi-ḥamdillâh oturdı şadr-ı dîvân-ı felek-ḫadre
Beyânî lafzen ü ma'nen dâdüm târîḫ-i teşrîfin
Biñ elli altıda geldi Behâyi 'izzile şadra (Sene 1056/1647)
(بيك الی آلتیده كدی بهایی عزله صدره)=1056

28.

[Ebû Saîdzâde Feyzullâh Efendi'nin Sahn müderrisi oluşuna tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Gevher-i kân-ı şeref necl-i Cenâb-ı Bû Sa'îd
Şaḥnı teşrîf eyledi ol dürr-i deryâ-yı himem
Şâh-ı 'âlem ḥaṭ vâriüp târîḫ-i teşrîfin dâdi
Geldi necl-i Bû Sa'îdüm şaḥna 'izzetle bu dem (Sene 1056/1647)
(كدی نجل بو سعیدم صحنه عزتله بو دم)=1056

29.

[Girit seferi içinde Resme'nin fethine tarih]

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Ḥamdü lillâh ki Resmesin Giridüñ
Feth u zabtın müyesser étdi Ḥudâ
Dâyimâ pâdişâh-ı İslâmuñ
Tîḡını keskin eylesün Mevlâ
3. Leşkerin hem muzaffer ü manşür
Ola maḡlûbı zümre-i a'dâ
Münhezim oldı 'asker-i Efrenc
Kaçdılar kühsâra ḥük-âsâ

26. M 178^b.

27. M 179^a.

28. M 179^a.

29. M 179^b.

5. Nām-ı Hâkka Beyānî-i dā'î
Dēdi tārîhîni zihî ki ğazā (Sene 1056/1647)
(زهی که غزا)=1055+(1)=1056

30.

[Resme'nin fethi üzerine yapılan şenliğe tarih]*Mefā'îlün mefā'îlün fe'ülün*

1. Şehensâh-ı cihân hâkân-ı baḥreyn
Sütüde pâdişâh-ı kişver-ārā
Şükûh u şevketi yanında bir şey
Degül dārât-ı Efrîdûn u Dārā
3. Odur şāhenşeh-i encüm-asâkir
Odur mesned-nişîn ü taht-pîrā
Çün İskender odur şāh-ı cihân-gîr
Odur sulṭân-ı Rûm u mülk-i kisrā
5. Hîşâr-ı Resme fethin gûş édince
Dil-i şāfında şevk oldu hüveydā
Şürû' étدی bu sūr-ı pür-sürûra
Mübârek eyleye Yezdân-ı yek-tā
7. Mişâl-i gül güşâde ola her dem
Demâdem derhem ola qalb-i a'dā
Ḥavâdişden maşûn olsun hemîşe
Ḥaṭarlardan emîn eyle Ḥudâyā
9. Beyānî 'abd-i dā'î dēdi tārîh
Zihî sūr-ı hümâyûn-ı şehensâ (Sene 1056/1647)
(زهی سور همایون شهنشا)=1056

31.

[Resme'nin fethi üzerine yapılan şenliğe tarih]*Fā'îlâtün fā'îlâtün fā'îlâtün fā'îlün*

1. Éy vezîr-i dādger destûr-ı Dārā-iḥtişâm
Gül gibi şād éde Ḥaḫ her dem dil-i mesrûruñı
Ḥazret-i Sulṭân İbrâhîm-i gerdün-menzilet
Gördi kâr-ı salṭanatda fikr-i dūrâdûruñı
3. Eyledi dāmâd tefvîz-i umûr étدی hemân
Dēdi şarf ét rāh-ı dîn ü devlete maḫdûruñı

30. M 179^b.31. M 179^b.

- Eyledüñ cem'iyet-i 'uzmâ 'aceb sūr eyledüñ
Bezî-i erkân-ı sa'âdet eyledüñ gencüruñı
5. Hâk te'âlâ 'ömrüñ efzün u vücüduñ var éde
Ber-murâd ét dâverâ bu bende-i ma'zûruñı
Bu du'â-güya hitâb édüp dédi bir ehl-i hâl
Pâdişâh için de nazm eyle dür-i menşüruñı
7. Éy Süleymân-şevket éy Dârâ-yı İskender-zafer
Gâlib-i a'dâ éde Hâk leşker-i manşüruñı
Kâfdan Kâfa revân étsün Hudâ fermânuñı
Nâfizü'l-aşkâm éde her güşede menşüruñı
9. Vâsıl-ı sem'-i şerîfüñ oldı çün fetî-i cedîd
Güşvâr étdüñ dür-i şevk-i dil-i pür-nüruñı
Eyledüñ sūr-ı hümayûna şürü' ol şevk-ile
Ser-firâz étdüñ çü serv-i bâğ ol destüruñı
11. Deh düşüp dédi Beyânî dâ'î tārîhin tamâm
Eylesün Bārî kemâl ile mübârek sūruñı (Sene 1056/1647)
(1056=10=ده)-ایلسون باری کمال ایله مبارک سورکی

32.

[Mehmed Behâyi Efendi'nin şeyhülislam oluşuna tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Ki şod muftî-i Hâk goftem be-hâtif
Bigoftâ hazret-i maḥdûm-ı a'lem
Bedü goftem zi-şevkem behr-i tārîḥ
Şodî bâ-'izz Behâyi muftî in dem (Sene 1059/1649)
(1059=2=دو)+شدی با عزّ بهایی مفتی این دم

33.

[Ebû Saîd Efendi'nin ikinci kez şeyhülislam oluşuna tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Şehensâh-ı felek-rütbe Meḥemmed Ḥân-ı Dârâ-der
Getürdi şadr-ı fetvâya o müftî-i nikû-kârı
Tırâş édüp ser-i kilki Beyânî yazdı tārîḥin
Cenâb-ı Bū Sa'îdi eyledi müftî yine Bārî (Sene 1061/1651)
(1061=20=ك)-جناب بو سعیدی ایلدی مفتی یینه باری

32. M 181^b.

1 Hâtife "Hakk'ın müftüsü kim oldu?" dedim. "Pek âlim zatın oğlu." dedi.

2 Tarihi için şevkle ona şunu dedim: Ey Behâyi, şerefle şimdi sen şeyhülislam oldun.

33. M 181^b.

34.

[IV. Mehmed'in hal'ine matuf isyanın Siyāvûş Paşa tarafından bastırılmasına tarih]

Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün

1. Şecā'at ma'deni kân-ı mehābet
'Aṭāya menba'ı baḥr-ı mürüvvet
Siyāvûş-ı zamān İskender-i vaḳt
Vezîr-i Cem-ḥaşem Dārā-fütüvvet
3. Meh-i burc-ı semā'-i 'adl ü inşāf
Fürûğ-ı āfitāb-ı dīn ü devlet
Çerāğ-ı düdmān-ı Āl-i 'Oşmān
Vekîl-i saltanat ḥurşid-ṭal'at
5. Nizāmü'l-mülk ü destür-ı kerem-kār
Nerīmān-hey'et ü Rüstem-şalābet
Müşîr-i pâdişāh-ı heft kişver
Emîr-i mesned-ārā-yı vezāret
7. Emîn-i ḥātem-i şāhenşeh-i Rûm
Mekîn-i şadr-ı dīvān-ı 'adālet
Cenāb-ı ḥazret-i destür-ı a'zām
Vekîl-i mutlak ol şāḥib-sa'adet
9. Göricek 'ālemüñ bu iḥtilālin
Hemān tedbîre étدی bezl-i himmet
Eşirräyı geçürmege kılıçdan
Miyānına kuşandı tîğ-ı gayret
11. Meḥemmed Ḥāna kaşd eden gürühuñ
Kesüp her birin étدی dīne ḥidmet
Hezîrāne hücumın gördiler çün
Perişān oldılar ehl-i şekāvet
13. Kılıçdan geçdi cümle cünd-i eşrār
Bu mışra' oldı tārîḥ-i siyāset
(قلجدن كچدی جمله جند اشرار)=1061

(Sene 1061/1651)

35.

Biñ altmış bir Ramāzān-ı şerifde pādīşāh-ı 'ālem-penāh Sulţān Meĥemmed Hāna Bektaş ve yēniçeri ağası ve kul kethudāsı ihānet ve ĥiyānet édüp ĥal'ini dād eyledüklerinde mağzūben ħatlı olınduklarına tārīĥdür

Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün

1. Meĥemmed Hānı ĥal'e ħaşd édenler
Olıcaĥ tu'me-i şemşir-i ĥün-bār
Beyānī metn-i seyfe yazdı tārīĥ
Ķılıçdan geçdi cümle cünd-i ešrār (Sene 1061/1651)
(قلجدن كچدی جمله جند اشرار)=1061

36.

[IV. Mehmed'in hal'ine matuf isyana kalkışanların cezalandırılmasına tarih]

Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün

1. Mihīn-i saltanat olan şaĥīler
Olındılar hele ħatlı ü ihānet
Sürildi ĥāyin-i devlet olanlar
'Aceb mi düşse tārīĥi ĥiyānet (Sene 1061/1651)
(خیانت)=1061

37.

Merĥūm Şeyĥü'l-islām Behāyī Efendi fetvine tārīĥdür

Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün

1. Vaĥīd-i dehr idi ĥaĥĥā Behāyī
Sütüde-kār idi kāmildi 'aĥlı
Vücūdı gülşen-i fazl olmağ-ile
Gül-i ravz-ı behā tārīĥ-i naĥlı (Sene 1064/1654)
(کل روض بها)=1064

38.

[Şeyhülislām Behāyī Efendi'nin vefatına tarih]

Mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün

1. Behāyī Şeyĥü'l-İslām intikāl-i dār-ı ĥuld étdi
İlāhī eyle aña dār-ı na'mā cennet-i 'adni
Mübeşşer şaĥb u müdgamla Beyānī dédi tārīĥin
Behāyīye Kerīmā eyle me'vā cennet-i 'adni (Sene 1064/1654)
(بهایی یه کریمایله ماوی جنت عدنی)+(60=نی)=1064

35. M 181^b.

36. M 181^b.

37. M 181^b.

38. M 181^b.

39.

[Şeyhülislâm Behâî Efendi'nin vefatına tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Behâî gülşen-ârâ-yı fazîlet intikâl étدی
Ol cevlangehi heşt-i behiştün şahn-ı gülzârı
Beyânî dédi bî-ḥarf-i nidâ târiḥ-i naḳlini
Behâî rūḥuñı řāvūs-ı cennet eyledi Bârî (Sene 1064/1654)
(بہای روحی طاووس جنت ایلدی باری) (یا=11)=1064

40.

Def'a-i şâlişede Ebū Sa'îd Efendi Ḥazretleri Şeyḫü'l-islâm olduḡa dédügümüz târiḫdür

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Sipih-r-i faẓl u taḳvâ Bū Sa'îd-i âfitâb-işrâḳ
Gelince şadr-ı fetvâya cemâli tâb-dâr oldu
Ser-i kilki tırâş édüp Beyânî yazdı târiḫin
Yine müftî Cenâb-ı Bū Sa'îd-i dâd-kâr oldu (Sene 1064/1654)
(سید بو سعید دادکار اولدی) (ك=20)=1064

41.

[Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin ikinci kez Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

1. Dürr-i deryâ-yı fazîlet gevher-i kân-ı şeref
Ḳudsî-zâde silk-i 'ıḳd-ı 'adl ü dâdı sedl ile
Ḳâḏî-'asker oldu târiḫin dédi ḥâḳân-ı Rûm
Geçdi şadr-ı Rûm élîne Ḳudsî-zâdem 'adl ile (Sene 1064/1654)
(کچدی صدر روم ایلینه قدسی زاده م عدل ایله) =1064

42.

[Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin ikinci kez Rumeli kazaskeri oluşuna tarih]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Dédi Sulṭân Meḫemmed ḳâḏî-'asker
Kim olsa müftî-i hâvî 'ulûma
Düşüp deh dédi târiḫ ü cevâbın
Sezâdur necl-i Ḳudsî şadr-ı Rûma (Sene 1064/1654)
(سزادر نجل قدسی صدر رومه) (د=10)=1064

39. M 181^b.40. M 181^b.41. M 181^a.42. M 181^a.

43.

[Kudsîzâde Mehmed Efendi'nin nakibüleşraf oluşuna tarih]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Hâzret-i Kudsî Efendi-zâde kim
'İlm ü fazl u hîlm ile oldur necîb

Pâdişâh-ı baħr u ber hâkân-ı Rûm
Gördi anı hem ħasîb ü hem nesîb
3. Êtdi eşrâfa naķîb iclâl ile
Dédiler eyle mübârek yâ Mücîb

Hâtif-i kudsî târiħin su'âl
Eyledi nazm étmek-içün bir edîb
5. Dürr-i manzûm-i ħiţâb-ile dédi
Necl-i Kudsî olduñ eşrâfa naķîb (Sene 1067/1656-1657)
(نجل قدسى اولدك اشرافه نقيب)=1067

44.

Yanova kal'ası şevketli pâdişah-ı 'âlem-penâh Sultân Meħemmed Ĥân Edirneye sefer édüp vezîr-i a'zam Meħemmed Paşayı leşker-i İslam-ile gönderdükte feth étdüğine târiħdür

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

1. Yanova kal'asınun fâtiħi kimdür dér iseñ
Beyânî ħâzret-i sultân-ı kişver-gîr-i emced

Ser-i bâbın añun 'add-iledür târiħ-i fethi
Yanova ħışnını feth eyledi Sultân Meħemmed (Sene 1068/1658)
(پان اوه حصنى فتح ايلدى سلطان محمد)+(ب=2)=1068

45.

[Yanova kalesinin fethine tarih]

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Şeh-i vâlâ-güher Meħemmed Ĥân
Sâl-i 'ömr-i 'azîzi ola hezâr

Niyet édüp cihâda cehd éttdi
'Âzim oldu ħazâyâ leyl ü nehâr
3. Engürüse sefer murâd éttdi
Kaşdı teshîr-i mülk ü feth-i ħişâr

O şehensâh-ı Kaħramân-hey'et
Kırdı otağın Süleymân-vâr

43. M 181^a.

44. M 181^a.

45. M 180^b.

5. Leşker-i bî-şümârı cem' étđi
Eyledi şadr-ı a'zamı serdâr
Âşaf-ı Cem-cenâb o Dârâ-der
Sefer étđi Macarı eyledi zârı
7. Kefere bildiler muķâbele güç
Vêrdiler şulha ıztırârî karâr
Néce peykâra olalar 'âzim
Aķın étmekde éline Tâtâr
9. Tıtdılar yüz gürîze rûz-ı maşâf
Tîr-ħurde gürâz-veş küffâr
Yanova ħal'asını fetħ édicek
Étmediler cür'et-i peykâr
11. Gördiler şavlet-i şehensâhı
Cizyeye râzî oldılar nâ-ċâr
Ser-i kilki Beyânî étđi ħisâb
Dédi târîħini ħarâc-ı Macar (Sene 1068/1658)
(خراج=1048)+(ك=20)=1068

46.

Mınķârî-zâde Yaħyâ Efendi müftî olduķda dédügümüz târîħdür*Müstefîlün fe'ülün müstefîlün fe'ülün*

1. Teşrîf-i şadr-ı fetvâ étđi sa'âdet-ile
Bir fâzıl-ı yegâne zû-ħilm ü zühd ü taķvâ
Pes ez-hezâr düşdi âħâd u ismi târîħ
'İlm ile oldı müftî Mınķârî-zâde Yaħyâ (Sene 1073/1662)
(1073=38=یحی)-(43=اه اودا زاده ح)-(5=ه)-(64=بلبل هزار)-1223=علم ايله اولدی مفتی منقاری زاده یحی)

¹⁰ Vezne göre ikinci mısradaki eksiklik var.

⁴⁶ M 181^b.

Sonuç

17. yy. şairi Beyânî, mürettep divanı olan şairlerdendir. *Divân*'ında 50 tarih şiiri bulunmaktadır. Döneminin bazı olaylarına not düşen bu manzumelerin çoğu kıta nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Tarih manzumelerinin 1'i Arapça, 3'ü Farsça ve 46'sı Türkçe yazılmıştır. Şairin ele aldığı konuların yedi kategoriye ayrılabilceği görülmüştür: mansıp ve tayinlere tarihler, doğumlara tarihler, düğüne tarih, ölümlere tarihler, fetihlere tarihler, şenlik ve kutlamalara tarihler, inşa tarihleri.

Beyânî 40 farklı hadise için 50 tarih manzumesi yazmıştır. Bunlar içinde Sultan İbrahim'in tahta çıkışı, Ebû Saîd Mehmed Efendi, Behâyî Efendi, Muîd Ahmed Efendi ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislam oluşu, Şeyhülislam Behâyî ve Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin vefatı, IV. Mehmed ve II. Ahmed'in doğumları; IV. Mehmed'in tahttan indirilmesine yönelik isyanın bastırılması; Hanya, Resmo ve Yanova'nın fethi; Kösem Mâhpeyker Sultan tarafından Üsküdar Çinili Camii'nin yaptırılması, Kemânkeş Mustafa Paşa tarafından Çarşıkapı'da medrese inşa ettirilmesi gibi konular özellikle dikkat çekmektedir. Şairin ele aldığı hadiseler yaklaşık 23 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Beyânî en çok manen tarih söylemeyi tercih etmiştir. 50 tarih şiirinin 48'i manen tarihtir. Manen tarihlerin 26'sı tam tarih olarak, 22'si ise ta'miyeli söylenmiştir. Kalan 2'si ise hem lafzen hem manen söylenmiş tarihlerdir. Beyânî, yazdığı 50 tarih manzumesi ile tarih düşürme sanatına yer veren şairler arasında zikredilmelidir.

Kaynakça

- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâti' Efendi, Süleymân Besîm Efendi (2001). *Hadîkatül-Cevâmi' İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mîmârî Yapılar*. (Haz. Ahmet Nezih Galitekin). İstanbul: İşaret.
- Başpınar, F. (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divân'ı (İnceleme-Tenkitletli Metin)*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. (e-kitap hâli için bkz. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78363/beyani-divani.html>)
- Başpınar, F. (2018). 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Tasavvufî Sâkînâme'si. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (I. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu, 12 Mayıs 2018). Özel Sayı: 4. 222-230. s.
- Başpınar, F. (2019). Beyânî'nin Sâkî-nâme'si. *Vakf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* (ed. Üzeyir Aslan, Hakan Taş).185-214. s. İstanbul: Kriter.
- Beyânî (tsz). *Külliyât-ı Beyânî*, Medine Şeyhülislam Arif Hikmet Kütüphanesi, Nu: 811/245.
- Beyânî (tsz.). *Divân*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Bölümü, Nu: 2556.
- Canım, R. (2020). *Divan Edebiyatında Türler*. İstanbul: Grafiker.
- Emecen, F. (2000). İbrâhim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21. C., 274-281. s. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Emecen, F. (2019). Mehmed Paşa, Sultanzâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, EK-2. C., 227-229. s. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erol, G. (1993). Çinili Cami Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8. C., 335-337. s. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karabey, T. (2015). *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Maxim, M. (2013). Yanova. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43. C., 316-317. s. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, A. (2002). Kemankeş Mustafa Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25. C., 248-250. s. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yakıt, İ. (2010). *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken.

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616